

شاهکارهای ادبی (۳)

بدیعیات

سید حسن فاطمی

همچنین سید قوام الدین حسین بن صدرالدین شیروانی پیش از قوامی گنجوی قصایدی می سروده که صنایع ادبی را در هر بیت به کار می برده است و احتمال دارد او نخستین بدیعیه سرا باشد. اما نگارنده به تمام قصیده های او دست نیافت تا روشن شود آیا از ویژگی های بدیعیات، برخوردار بوده اند یا خیر؟ و جای تحقیق در این زمینه باقی است.

در اینجا ده بیت آغازین بدیعیه قوامی گنجوی به نام «صنایع الاسحار فی بدایع الاشعار» را با تعیین صنعت های به کار رفته می آوریم تا روشن شود این قصیده از ویژگی های بدیعیات دیگر برخوردار است:

حسن مطلع و ترصیح

ای فلک راهوای قدر تو بار
وی ملک را ثنای صدر تو کار

ترصیح و تجنیس تام

تیر چرخت ز مهر دیده سپر
تیر چرخت ز مهر دیده سپار

تجنیس زاید

جود را برده از میانه میان
بخل را داده از کناره کنار

بدیعیه را گوناگون تعریف کرده اند. جناب محمدرضا حکیمی از آن میان شاید بهترین تعریف را ارائه نموده باشد:

«بدیعیه، قصیده ای است که در آن، صنایع و انواع بدیعی به کار برده شود و هر بیتی برای یک یا چند نوع بدیعی باشد و اصل قصیده برای منظور دیگری، چون مدح و ثنا و ... ساخته شده باشد.»^۱

نخستین بدیعیه سرا

میان صاحب نظران در مورد اینکه آیا امین الدین اربلی (م ۶۷۰ق) مبتکر بدیعیه است یا صفی الدین حلّی (م ۷۵۲ق) اختلاف است. مشهور بر این عقیده اند که نخستین بدیعیه سرا، صفی الدین حلّی است اما صاحب انوار الربیع و صاحب الغدیر و محمدرضا حکیمی معتقدند این ابتکار از امین الدین اربلی است. زیرا وی شصت سال پیش از صفی الدین قصیده بدیعیه خویش را ساخته است.^۲

در پی گردآوری بدیعیات، به بدیعیه ای فارسی برخوردیم که سراینده آن، قبل از صفی الدین و امین الدین اربلی می زیسته است. اگرچه آن زمان اصطلاح «بدیعیه» رایج نبوده است.

قوام الدین احمد بن ابی بکر، شاید به اینگونه قصاید، «قصیده مصنوعه» می گفتند. معروف به قوامی گنجوی از شاعران قرن ششم، در قصیده ای در مدح قزل ارسلان، یک یا چند صنعت بدیع را در هر بیت به کار برده است که کاملاً ویژگی های بدیعیه در زمانهای بعد را داراست.

۱. محمدرضا حکیمی، ادبیات و تعهد در اسلام، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۵۸ش، ص ۱۳۰.
۲. همان، ص ۱۴۵.

است:

وان هم استخدموا عینی لرعیهم
او حاولوا بذلها فالسعد من خدمی

بیت اول غیر ملتزم است، چرا که در آن هیچ گونه ذکر از کلمه «استخدام» یا مشتقات آن نیست، ولی بیت دوم ملتزم است، زیرا علاوه بر دارا بودن صنعت «استخدام» اصطلاح بدیعی استخدام نیز به صورت توریه و به معنای لغوی ذکر شده است.

ظاهر آشیخ عزالدین موصلی (م: ۷۸۹ق.م) نخستین کسی است که توریه به نام نوع بدیعی را به کار برده است.

ترجیح و نقد بدیعیات

در میان غیر ملتزمان، چند قصیده بسیار خوب ساخته شده که از آن جمله قصیده شیخ صفی الدین حلّی مرتبه اول را حائز است. در میان غیر ملتزمان، بزرگان نشان امثال موصلی و ابن حجّت و مدنی قصایدشان محکم و فنی است و بعضی دیگر چون عبدالقادر طبری و شرف الدین مقری و علامه سمنانی قصایدی بلند و نیکو ساخته اند. ابیاتی نیز در بدیعیات یافت می شود که مورد انتقاد قرار گرفته است یا می تواند قرار گیرد.^۴

قبل از معرفی بدیعیات، تذکر چند نکته مناسب است:

الف. در فهرستها گاه به آثاری برمی خوریم که به عنوان «بدیعیه» شناسانده شده اند، در حالی که صرفاً به خاطر اینکه متن ادبی فنی اند به آنها بدیعیه اطلاق شده است.

ب. بعضی شاعران، نام صنایع بدیعی را به نظم درآورده اند یا علم بدیع را در قالب نظم، توضیح داده اند که به آنها اصطلاحاً بدیعیه نمی گویند. اگرچه بعضی به اشتباه آنها را بدیعیه خوانده اند.

ج. یکی از ویژگی های بدیعیات این است که باید به منظور مدح و ثنا و ... سروده شده باشند. مواردی که در این فهرست، ممدوح را مشخص نکرده ایم، بیشتر در مدح پیامبر اکرم (ص) سروده شده اند.

۱۳۱. صنایع الاسحار فی بدایع الاشعار، قوام الدین احمد بن ابی بکر قوامی گنجوی (قرن ششم)، در مدح قزل ارسلان،

۳. ادوارد براون، تاریخ ادبی ایران، ترجمه علی پاشا صالح، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۵۸ ش، ج ۲، ص ۱۰۰-۱۰۳.
نسخه خطی این بدیعیه به شماره ۵۳۷۱ در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی و به شماره ۳۱/۱۶۸ در کتابخانه آیت الله العظمی گلپایگانی موجود است.

۴. ر. ک: ادبیات و تعهد در اسلام، ص ۱۳۸-۱۴۸.

جناس ناقص

ساعدم ملک و رخس دولت را
تو سَواری و همت تو سوار

جناس زاید

پست با رفعت تو خانه خان
تنگ با فسحت تو شارع شار

جناس مرکب

بی وفای تو هر جان ناچیز
با وفای تو مهر جان چو بهار

جناس مکرر

صبح بدخواه ز احتشام تو شام
گل بدگوی ز افتخار تو خار

جناس مطرف

عدلت آفاق شسته از آفات
طبیعت آزاد بوده از آزار

جناس خطی

از تو بیمار ظلم را دارو
وز تو اعدای ملک را تیمار

استعاره

جز غبار نبرد تو نبرد
دیده عقل سرمه دیدار^۳

انواع قصیده بدیعیه

قصاید بدیعیه، از نظر شیوه التزام به صنایع بدیعی، دو دسته اند: برخی ملتزمند و برخی غیر ملتزم. یعنی در پاره ای از آنها به همین اندازه بسنده شده است که هر بیتی دارای نوعی - یا چند نوع - از صنایع باشد و در پاره ای به جز این مقدار، «التزامی» دیگر به قصیده داده شده و آن این است که شاعر ملتزم شده تا نام اصطلاحی همان نوع بدیعی را نیز که در هر بیت آمده است در همان بیت بیاورد؛ اما نه به معنای اصطلاحی بلکه در قالب توریه و به معنای لغوی آن.

به عنوان مثال، صفی الدین حلّی در صنعت استخدام می گوید:

من کلّ آبلج واری الزّند یوم قسری
مستمر عنه یوم الحرب مصطلم

اما سید علی خان مدنی در صنعت استخدام چنین سروده

بطیبة انزل و یمّم سیّد الامم
وانشر له المدح وانثر اطیب الكلم

شرح‌ها:

- الف. شرح مختصر ابن جابر اندلسی.
ب. طراز الحلة و شفاء الغلة، ابو جعفر احمد بن یوسف بصیر رعینی غزنای (م ۷۷۹ق).
ج. شرح محمود بن خلیل داماد (م ۱۰۹۹ق).^۸
۱۳۵. الفتح الالی فی مطارحة الحلی، شهاب الدین احمد عطار دُنیسری مصری (م ۷۹۴).
۱۳۶. بدیعیة عزالدین علی بن حسین موصلی (م ۷۸۹)، ۱۳۹ بیت، ۱۴۴ نوع بدیعی. آغاز:
براعتی تستهلّ الذّمع فی العلم
عبارة عن نداء المفرد العلم^{۱۰}
۱۳۷. بدیعیة شرف الدین عیسی بن حجّاج سعدی معروف به عویس عالیہ (م ۸۰۷ق)، در مدح پیامبر اکرم (ص). آغاز:
سل ما حوی القلب فی سلمی من العبر
فکلّمَا خطرت امسی علی خطر^{۱۱}
۱۳۸. الجوهر الرفیع و وجه المعانی فی معرفة انواع البدیع، عبدالرحمن بن محمد، وجیه الدین علوی زبیدی (م ۷۴۸-۸۰۳ق). آغاز:

سک ما بسلمی و سل ماربة السلم
و خصّ طبیه مأوی الطیب و الکرم

- * نسخه خطی این شرح به شماره ۲۳/۱۰۸ در کتابخانه آیت الله العظمی گلپایگانی موجود است.
۵. ریحانة الادب، ج ۴، ص ۴۹۴، الذریعة، ج ۱۵، ص ۸۹، فهرست نسخه های خطی کتابخانه آیت الله العظمی نجفی، ش ۵۳۷۱، ادبیات و تعهد در اسلام، ص ۲۰۵.
۶. محمد باقر موسوی خوانساری، روضات الجنات، تهران، کتابفروشی اسماعیلیان، چاپ ۱۳۹۲ق، ج ۵، ص ۲۸۵ و چاپ سنگی، ص ۴۹۳.
۷. ر. ک: علی ابوزید، البدیعیات فی الادب العربی، بیروت، المزروع بنایة الایمان، چاپ اول، ۱۴۰۳ق، ص ۷۴-۷۱ و ص ۳۱۵ و ادبیات و تعهد در اسلام، ص ۱۵۳.
۸. البدیعیات فی الادب العربی، ص ۷۵ و ادبیات و تعهد در اسلام، ص ۱۶۷.
۹. حاجی خلیفه، کشف الظنون، تهران، مکتبه الاسلامیة، چاپ سوم، ۱۳۷۸ق، ج ۲، ستون ۱۲۳۱.
۱۰. البدیعیات فی الادب العربی، ص ۷۷.
۱۱. علامه امینی، القنذیر، بیروت، دارالکتاب العربی، چاپ سوم، ۱۳۸۷ق، ج ۶، ص ۴۵.

۱۰۰ بیت، شامل ۸۳ نوع بدیعی. آغاز:

ای فلک را هوای قدر تو بار
وی ملک را ثنای صدر تو کار

این بدیعیه به نامهای دیگر نیز خوانده شده از جمله:
بدایع الاسحار فی صنایع الاشعار، کشف الاستار عن بدایع الاشعار، قصیده مصنوعه قوامیه.

شرح‌ها:

- الف. بدایع الاشعار، میرزا فضل الله بدایع نگار (م ۱۳۴۳ق)، چاپ ۱۳۳۶ق.
ب. شرح ادوارد براون (قسمتی از کتاب تاریخ ادبی ایران، ج ۲، ص ۱۰۰-۱۲۰).
ج. شرح محمود بن عمر نجاتی نیشابوری.^۵
۱۳۲. بدیعیة امین الدین علی بن عثمان اربلی (م ۶۷۰ق).
آغاز:

بعض هذا الدلال والادلال
حال بالهجر و التجنب الحالی^۶

۱۳۳. الکافیة البدیعیة فی المدائح النبویه، صفی الدین عبدالعزیز بن سراپای حلی طائی (م ۷۵۲ق)، بحر بسیط، ۱۴۵ بیت، شامل ۱۵۱ نوع بدیعی (یا ۱۴۰ نوع، اگر دوازده قسم جناس را که در هفت بیت آغاز قصیده آمده است، همه را تحت عنوان «تجنیس» بدانیم). آغاز:

ان جئت سلعاً فسل عن جیره العلم
واقر السلام علی حرب بذی سلم

شرح‌ها:

- الف. النتائج الالهیه فی شرح الکافیة البدیعیة (یا النتائج الالمیة فی شرح الکافیة البدیعیة)، صفی الدین حلی. *
ب. فرج الکرب و فرح القلب، تقی الدین ابراهیم کفعمی.
ج. الجواهر السنی فی شرح بدیعیة الصفی، عبدالغنی رافعی (م ۱۳۰۸ق).
د. شرح ابو عبدالله محمد بن قاسم بن زاکور فاسی مالکی (م ۱۱۲۰ق).^۷
۱۳۴. الحلة السیرافی مدح خیر الوری، شمس الدین ابو عبدالله محمد هواری مالکی اندلسی معروف به ابن جابر اندلسی و ابن جابر اعمی (۶۹۸-۷۸۰ق)، نام دیگر: «بدیعیة العمیان»، ۱۷۷ بیت، شامل حدود ۷۰ نوع بدیعی. آغاز:

ان جثت سلمی فصل من فی خیامهم
من سكن منسكاً عن دميتي ودمي
ناظم بديعية خود را شرح کرده است.^{۱۹}

۱۴۶. بديعية زين الدين ابو الفضل عبدالرحمن بن محمد بن
سليمان حموي (م ۸۴۰) و خود، آن را شرح کرده است.^{۲۰}
۱۴۷. بديعية شمس الدين محمد مقرئ حلبی معروف به ابن
قباقبي (م: ۸۴۹ق). آغاز:

عجبي عراقی و عجب بي نحوذي سلم
واجنح لسكانها بالسلم والسلم^{۲۱}

۱۴۸. بديعية شهاب الدين احمد فاسي تونسى، معروف به
خلف (م: ۸۹۹ق).^{۲۲}

۱۴۹. بديعية بدرالدين حسن بن مخزوم طحان، مخمس
بديعية صفی الدين حلی.^{۲۳}

۱۵۰. نظم البديع في مدح خير شفيح، جلال الدين
عبدالرحمن بن ابى بكر سيوطى (۸۴۹-۹۱۱ق)، ۱۳۳ بيت،
شامل ۱۴۷ نوع بديعي. آغاز:

من العقيق و من تذكاري سلم
براعة العين في استهلالها بدم

ناظم خود بر آن شرحی نگاشته است.^{۲۴}

۱۵۱. الفتح المبين في مدح الامين، عايشه باعونه بنت
يوسف دمشقى (م: ۹۲۲ق.)، ۱۴۴ بيت، شامل ۱۴۴ نوع
بديعي. آغاز:

عن مبتدا خبر الجرعاء من اضم
حدث ولاتنس ذكر البان والعلم^{۲۵}

۱۵۲. بديع البديع في مدح الشفيح، عايشه باعونه بنت
يوسف دمشقى (م: ۹۲۲ق.)، ۱۲۷ بيت، شامل ۱۲۹ نوع

۱۲. البديعيات في الادب العربي، ص ۸۰ و ۸۱.

۱۳. الغدير، ج ۱۱، ص ۲۰ و ج ۶، ص ۴۵.

۱۴. البديعيات في الادب العربي، ص ۸۴.

۱۵. همان، ص ۸۶.

۱۶. همان، ص ۸۷.

۱۷. محمود رزق سليم، تقى الدين بن حجة الحموى، مصر، دارالمعارف،
۱۹۶۲م، ص ۶۸.

۱۸. البديعيات في الادب العربي، ص ۹۰.

۱۹. الذريعة، ج ۳، ص ۷۳.

۲۰. الغدير، ج ۶، ص ۴۶.

۲۱. ادبيات و تعهد در اسلام، ص ۱۷۷.

۲۲. همان.

۲۳. الذريعة، ج ۳، ص ۷۴.

۲۴. البديعيات في الادب العربي، ص ۱۰۰.

۲۵. همان، ص ۱۰۶.

شرح‌ها:

الف. شرح ناظم.

ب. شرح عيسى بن حجاج معروف به عويس (م ۸۰۷ق).^{۱۲}
۱۳۹. البديعية في الكعبة اليمينية الثمينة، سيد جمال الدين
عبدالهادى بن ابراهيم حسيني صنعاني يمانى (م ۸۲۲ق). آغاز:

سرى طيف ليلى فابتهجت به وجدا
وتوح قلبى من لطائفه مجددا^{۱۳}

۱۴۰. بديعية الأثاري الوسطى، زين الدين شعبان بن محمد
بن داود موصلی آثاری (۷۶۵-۸۲۸هـ.ق)، پایان تأليف:
۸۰۷ق، ۳۰۸ بيت، ۳۰۰ نوع بديعي. آغاز:

فهو الذى فاق فى خلق و فى خلق
على الأنام و فى حكم و فى حكم^{۱۴}

۱۴۱. العقد البديع في مدح الشفيح، زين الدين شعبان
آثاری، ۴۰۰ بيت، بیش از ۲۴۰ نوع بديعي.^{۱۵}

۱۴۲. بديع البديع في مدح الشفيح، زين الدين شعبان
آثاری، ۱۶۹ بيت، ۲۰۱ نوع بديعي، آغاز:

إن جثت بديراً فطرب و انزل بدي سلم
سلم على من سبا بديراً على علم^{۱۶}

۱۴۳. تقديم ابى بكر، تقى الدين ابوبكر ابن حجّت حموى
(۷۶۷-۸۳۷ق)، به شیوه برده بوصیرى در وزن و قافیه، بیش از
۱۴۰ بيت، آغاز:

لى فى ابتدا مدحكم يا عرب ذى سلم
براعة تستهلّ الدمع فى العلم^{۱۷}

شرح‌ها:

الف. خزانه الادب و غاية الادب، از ناظم.

ب. العقد البديع في فن البديع، بولس عواد خورى مارونى.
۱۴۴. الجواهر اللامعة في تجنيس الفرائد الجامعة للمعاني
الرائعة، شرف الدين اسماعيل بن ابى بكر يمنى (۷۵۵-
۸۳۷ق)، ۱۴۴ بيت، شامل ۱۵۰ نوع بديعي. آغاز:

شارفت ذرعاً فذرعاً عن مائها الشيم
او جرت نملی فتم لا خوف فى الحرم

شرح:

الفريدة الجامعة للمعاني الرائعة، از ناظم^{۱۸}
۱۴۵. بديعية تقى الدين ابراهيم بن على عاملی كفعمى
(م ۹۰۵ق). آغاز:

۱۵۸ . البديعية و شرحها، علی بن محمد بن دقماق حسینی (م: ۹۴۰ق)، ۱۷۰ بیت، ۱۷۳ نوع بديعی . آغاز:

سری لسری و عجل بی الی اضم
و سَلَّ عَرِيبَ النَّقَا عَنْ جِیرَةِ الْعَلَمِ^{۳۲}

۱۵۹ . بديعية زين الدين عبدالرحمن حمیدی مصری (م: ۱۰۰۵ق.)، در بحر بسیط، ۱۲۱ بیت . آغاز:

بديع حسنك ابدی من محيَاك
براعة تستهلّ البشر للبَاكِي^{۳۳}

۱۶۰ . علی الحجّة بتأخير ابی بكر بن حجة، عبدالقادر بن محمد طبری مکی شافعی (م: ۱۰۳۲ق.) . آغاز:

حسن ابتداء مديحي حتى ذی سلم
ابدي براعة الاستهلال في العلم^{۳۴}

ناظم آن را شرح کرده است. ۳۴
۱۶۱ . بديعية عبدالله زفناوی (م: ۱۰۵۹ق.)، ۱۳۲ بیت،

۱۳۵ نوع بديعی . آغاز:

لدى فى مدح اهل الحى من اضم
براعة توجب استهلالها بضمي

شرح:

حسن الصنيع بشرح نورالربيع، عبداللطيف عشاوی (متوفى بعد از: ۱۰۸۶ق.)^{۳۵}

۱۶۲ . بديع البديع فى مدح الشفيح، ابوسعيد محمد بن داود مصری شاذلی (م: ۱۰۶۷ق.)^{۳۶}

۱۶۳ . بديع البديع فى مدح الشفيح، ابو عبدالله محمد بن داود بازلی حموی (۸۴۵-۹۲۵ق.)^{۳۷}

۱۶۴ . بديعية عبدعلى بن ناصر حوزی، بحر بسیط، ۲۸ بیت . آغاز:

۲۶ . اين بديعيه همراه با شرح ناظم در حاشیه كتاب خزانه الادب و غاية الارب، تأليف ابن حجت حموی (مصر، چاپ اول، ۱۳۰۴ق) از صفحه ۳۱۰ به بعد به چاپ رسیده است.

۲۷ . الغدير، ج ۶، ص ۴۷ .

۲۸ . همان .

۲۹ . همان .

۳۰ . ادبيات و تعهد در اسلام، ص ۱۸۱ .

۳۱ . احمد ابراهم موسى، الصيغ البديعية فى اللغة العربية، مصر، دارالكاتب العربی، ۱۳۸۸ق، ص ۴۵۲ .

۳۲ . البديعيات فى الادب العربی، ص ۱۰۸ .

۳۳ . الصيغ البديعية، ص ۴۵۲ .

۳۴ . الغدير، ج ۶، ص ۴۷ .

۳۵ . البديعيات فى الادب العربی، ص ۱۱۶ .

۳۶ . كشف الظنون، ج ۱، ستون ۲۳۶ و الصيغ البديعية، ص ۴۵۳ .

۳۷ . البديعيات فى الادب العربی، ص ۱۰۷ .

بديعی . آغاز:

فى حسن مطلع أقمار بذي سلم
اصبحت فى زمرة العشاق كالعالم

ناظم آن را شرح کرده است. ۲۶

۱۵۳ . بديعية احمد بن محمد مقرئ تلمسانى (م: ۱۰۴۱ق.) . آغاز:

شارفت ذرعاً فذرعاً فذرعاً عن مائها الشيب
وجزت نملی فتم لاخوف فى الحرم^{۲۷}

۱۵۴ . بديعية محمد بن عبدالحميد بن عبدالقادر معروف به حكيم زاده (م: ۱۳۰۱ق.)، تاريخ نظم: ۱۰۵۹هـ . ق .

حسن ابتدائي بذكر البان و العلم
حلا لمطلع اقمار بذي سلم^{۲۸}

۱۵۵ . اللمعة المحمدية فى مدح خير البرية، محمد بن عبدالحميد بن عبدالقادر معروف به حكيم زاده (م: ۱۳۰۱ق.) .

آغاز:

ان رمت صنعا فصن عن مدح غيرهم
يا قلب سرا و جهرا جوهر الكلم

شاعر، آن را شرح کرده است. ۲۹

۱۵۶ . تلميح البديع بمدح الشفيح، زين الدين عبدالرحمن حمیدی مصری (م: ۱۰۰۵ق.)، ۱۴۰ بیت، شامل ۱۶۸ نوع

بديعی . آغاز:

رد ربيع اسما و اسمى ما يرام رم
و حى حيا حواها معدن الكرم

شرح:

فتح البديع بشرح تلميح البديع بمدح الشفيح، از ناظم . سپس اين شرح را خلاصه کرده و بر آن علم معانى و بيان را

افزوده است و همه را «منح السميع بشرح تلميح البديع» ناميده است. ۳۰

۱۵۷ . بديعية شمس الدين محمد بن عبدالرحمن حموی (م: ۱۰۱۷ق.)، بحر بسیط، ۱۶۴ بیت . آغاز:

الوصل لى و على الواشى الجفاء و ان
اماتنى البعد جاء القرب احياىنى

و احتمال دارد آغاز آن، اين گونه باشد:

هجري على ولى وصل باحيان
اماتنى الهجر جاء الوصل احياىنى^{۳۱}

۱۷۰. العقد البديع في مدح النبي الشفيق، قاسم بن محمد
بكره چي حلی حنفی (م: ۱۱۶۹ ق.). آغاز:
من حسن مطلع اهل البان و العلم
براعتی مستهلّ دمعها بدم

شرح:

حلیة البديع في مدح النبي الشفيق، از ناظم. ۴۴
۱۷۱. مفتاح الفرج في مدح عالي الدرج، علی بن محمد
تاج الدين بن عبدالمحسن قلعي حنفی مکی (م: ۱۱۷۲ ق.)،
۱۳۴ بیت، ۱۳۵ نوع بدیعی. آغاز:
براعة المطلع از دانت من الحكم
واقبلت تستهلّ الجود من كرمی

شرح:

تاج البديع و البلج علی مفتاح الفرج في مدح عالي الدرج، از
ناظم. ۴۵
۱۷۲. وسع الاطلاع في بديع الاوضاع، علی بن محمد
تاج الدين (م: ۱۱۷۲ ق.). ۴۶
۱۷۳. الانواع العجيبة الاختراع، علی بن محمد تاج الدين
(م: ۱۱۷۲ ق.). ۴۷

۱۷۴. بدیعیة عبدالله بن يوسف يوسفی حلی (م):
۱۱۹۴ ق.)، ۱۴۳ بیت، ۱۴۵ نوع بدیعی. آغاز:
لمّا استهلّت دموع العين كالديّم
براعة قلت و اشوقی لذی سلم

شرح:

الف. شرح از ناظم.
ب. نخبة البديع، صلاحی. ۴۸
۱۷۵. بدیعیة محمود صفوت بن مصطفى آغا
(۱۲۴۱-۱۲۹۸ ق.)، ۱۴۲ بیت، ۱۵۰ نوع بدیعی.
آغاز:

قلبي و طرفك منصوب و مكسور

كلاهما مطلق منا و مأسور^{۳۸}

۱۶۵. فتح المانح البديع یا الطراز البديع في امتداح الشفيق،
ابوالوفاء محمد بن عمر حلی عرضی (م: ۱۰۷۱ ق.). آغاز:

براعتی فی ابتدا مدحی بذی سلم

قد استهلّت لدمع فاض كالعلم

شرح:

فتح البديع في حل الطراز البديع في امتداح الشفيق، از
شارح. ۳۹

۱۶۶. تقدیم علی، سید صدرالدين علی بن نظام الدين
حسینی مدنی دشتکی شیرازی معروف به سید علی خان مدنی و
سید علی خان کبیر و ابن معصوم (۱۰۵۲-۱۱۱۹ یا ۱۱۲۰ ق.)،
۱۴۷ بیت، ۱۵۵ نوع بدیعی. آغاز:

حسن ابتدائی بذکری جیره العلم

له براعة شوق يستهلّ دمی

شرح:

انوار الربيع في انواع البديع، از ناظم.

چون ابن حجت بدیعیه ای به نام «تقدیم ابی بکر» سرود،
ابن معصوم نیز این بدیعیه را به نام «تقدیم علی» نگاشت. ۴۰

۱۶۷. ملیح البديع في مدح الشفيق، عبدالغنی بن اسماعیل
نابلسی (م: ۱۱۴۳ ق.). آغاز:

یا حسن مطلع من اهوی بذی سلم

براعة الشوق فی استهلّالها ألمی^{۴۱}

۱۶۸. نسّمات الاسحار في مدح النبي المختار، عبدالغنی
بن اسماعیل نابلسی (م: ۱۱۴۳ ق.)، ۱۵۰ بیت، ۱۵۵ نوع
بدیعی، تاریخ نظم ۱۰۷۵ ق. آغاز:

یا منزل الרכب بین البان و العلم

من سفح كاظمة حیّت بالديّم

شرح:

نحفات الازهار علی نسّمات الاسحار في مدح النبي
المختار، از ناظم. ۴۲

۱۶۹. بدیعیة سید حسین بن میر رشید رضوی هندی نجفی
حائری (م: ۱۱۷۰ ق.)، نزدیک ۱۵۰ بیت. آغاز:

حیّ الحیا عهد احباب بذی سل

و ملعب الحیّ بین البان و العلم^{۴۳}

۳۸. الصبغ البديعی، ص ۴۵۳.

۳۹. ادبیات و تعهد در اسلام، ص ۱۸۳ و الصبغ البديعی، ص ۴۵۷.

۴۰. البديعیات في الادب العربی، ص ۱۲۳ و ادبیات و تعهد در اسلام،
ص ۱۸۳.

۴۱. الصبغ البديعی، ص ۴۵۵.

۴۲. البديعیات في الادب العربی، ص ۱۲۶.

۴۳. الذریعة، ج ۳، ص ۷۵.

۴۴. الغدير، ج ۶، ص ۴۸.

۴۵. البديعیات في الادب العربی، ص ۱۳۷.

۴۶. همان، ص ۱۳۹.

۴۷. همان.

۴۸. همان، ص ۱۴۰.

من العذیب و ذکر البان و العلم
تحلو براعة شعری دائماً بغمی

شرح:

- نخبه البدیع فی مدح الشفیع، مصطفی بن عبدالوهاب
صلاحی. ۵۶

۱۸۳. عنوان الرضوان فی مدح سید ولد عدنان، محمد
رضوان بن محمد (م: ۱۲۹۱ ق.)، ۱۴۵ بیت، ۱۵۱ نوع
بدیعی. آغاز:

براعة الشوق من تذكاري سلم
قد استهلّت دموع العين كالعنم^{۵۷}

۱۸۴. ترجمان الضمیر فی مدح الهادی البشیر، عبدالقادر
بن عبدالقادر حسینی ادهمی (م: ۱۳۲۵ ق.)، ۲۰۷ بیت، ۲۱۴
نوع بدیعی. آغاز:

بديع مطلع عرب البان و العلم
ابدي براعة حسن تستهلّ دمی

شرح:

- بديع التحبير شرح ترجمان الضمير، محمد بدر الدين
رافعی. ۵۸

۱۸۵. بديعة الغرر فی اسانيد الائمة الاربعة عشر، محمد بن
عبدالله ضریر (م: ۱۳۱۳ ق.)، ۵۹

۱۸۶. البديع فی مدح الشفیع، سید عبدالله بن مصباح
حسنی ادیسی اسکندری مصری معروف به ندیم
(۱۲۶۱-۱۳۱۴ ق.)، ۶۰

۱۸۷. بديعية احمد بن صالح آل طعان بحراني قطيفی
(۱۲۵۱-۱۳۱۵ ق.)، در مدح امام علی (ع). آغاز:

بديع مدح علیّ مدّ علیّ قلمی
براعة تستهلّ الفيض من الكلمی

۴۹. همان، ص ۱۵۸.

۵۰. الصبغ البديعی، ص ۴۵۸ و البديعیات فی الادب العربی، ص ۱۳۶.

۵۱. الذریعة، ج ۳، ص ۷۴.

۵۲. ادبیات و تعهد در اسلام، ص ۱۹۲ و الصبغ البديعی، ص ۴۵۸.

۵۳. علم الادب مقالات لمشاهیر العرب، بیروت، ۱۹۲۳، ج ۱،
ص ۲۴۵.

۵۴. ادبیات و تعهد در اسلام، ص ۱۹۲.

۵۵. البديعیات فی الادب العربی، ص ۱۴۱.

۵۶. همان، ص ۱۴۶.

۵۷. همان، ص ۱۵۷.

۵۸. همان، ص ۱۶۴.

۵۹. معجم المطبوعات العربیة و المعربة، یوسف الیاس سرکیس، قم،
کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی، ۱۴۱۰ ق، ج ۲، ستون ۱۶۱۷.

۶۰. ادبیات و تعهد در اسلام، ص ۱۹۴.

سفع الدموع لذكر السفح و العلم

ابدي البراعة فی استهلاله بدمی

عبدالله فكري پاشا (م: ۱۳۰۶ ق.) آن را شرح کرده
است. ۴۹

۱۷۶. بديعية نيقولاوس بن نعمة الله صائغ (م: ۱۱۶۹ یا
۱۱۷۰ ق.)، در مدح حضرت عیسی (ع) و دیگر پیامبران (ع)،
بحر بسیط، ۱۵۶ بیت، ۱۶۰ نوع بدیعی. آغاز:

بديع حسن امتداحی رسل ربهم
براعة فی افتتاحی حمد ربهم^{۵۰}

۱۷۷. بديعية ای از یکی از شیعیان، در مدح امام سجاد (ع).
آغاز:

جازت بقیعا بقی عن حادث الزمن

شاعر بر آن شرحی نگاشته است. ۵۱

۱۷۸. بديعية قاضي عماد الدين ابوالفداء اسماعيل خزرجي
شافعی. آغاز:

براعة راق منها مطلع الكلم

حسن افتتاحی بها فی عرب ذی سلم

این بدیعیه در مجموعه «البديعیات الخمس فی مدح
النبي (ص)» چاپ شده است. ۵۲

۱۷۹. بديعية ارسانپوس بن يوسف بن ابراهيم مسيحي
فاخوری (م: ۱۳۰۰ ق.)، ۱۸۱ بیت، ۱۸۰ نوع بدیعی، تاریخ

نظم ۱۸۵۸ م.، در مدح حضرت مسیح (ع). آغاز:

براعة المدح فی نجم ضیاء سمی

تهدی بمطلعها من عن سناه عمی^{۵۳}

۱۸۰. طرفة الربيع فی نظم انواع البديع، سید عبدالهادی
نحوی مصری ایباری (م: ۱۳۰۵ ق.)، ۵۴

۱۸۱. بديعية غلام علی آزاد بن نوح حسینی
(۱۱۱۶-۱۱۹۴ ق.)، شامل انواع بدیعی هندی. آغاز:

الحمد لله لاح البرق فی الظلم

سأرتنی مبسم الحسنا من اضم

این بدیعیه در کتاب «سبحة المرجان فی آثار هندوستان» از
ناظم، به چاپ رسیده است و خود این قصیده را شرح کرده
است. ۵۵

۱۸۲. بديعية احمد بن عبداللطيف بن احمد برير حسینی
(۱۱۶۰-۱۲۲۶ ق.)، ۱۳۱ بیت، ۱۳۷ نوع بدیعی. آغاز:

ناظم خود بر آن شرحی نگاشته است. این بدیعیه در ضمن دیوان ناظم به نام «المراثی الاحمدية» حدود سال ۱۳۱۷ ق. به چاپ رسیده است.^{۶۱}

۱۸۸. بدیعیه محمد بن حمزه شوشتری حلّی معروف به ابن ملاً (۱۲۵۴-۱۳۲۲ ق.)، در مدح پیامبر اکرم (ص).^{۶۲}
۱۸۹. بدیعیه داوودیه، ملاً داود بن قاضی خراسانی معروف به ملاً باشی (م ۱۳۲۲ ق.)، بحر بسیط، ۱۴۹ بیت. آغاز:

حُسن ابتدائی بکم جیران ذی سلم
براعة تستهلّ الدرّ من کلمی

شرح:

- ازهار الربیع، میرزا فضل الله بدایع نگار (م ۱۳۴۳ ق.)^{۶۳}
۱۹۰. بدیع التلخیص و تلخیص البدیع، طاهر بن صالح جزائری (۱۲۶۸-۱۳۳۸ ق.)، ۶۵ بیت، شامل ۷۱ نوع بدیعی. آغاز:

بدیع حسن بُدور نحو ذی سلم
قد راقنی ذکره فی مطلع الکلم

شرح:

- بدیع التلخیص و تلخیص البدیع، از ناظم.^{۶۴}
۱۹۱. بدیعیه عبدالله محمد بن ابی بکر، ۱۳۹ بیت. آغاز:

یا عامل الیعملات الکوم فی الأکم
بالیس بالیس عرّج نحو ذی سلم^{۶۵}

۱۹۲. بدیعیه واردی مقری، ۱۴۵ بیت. آغاز:

إن زرت سلمی فسل ما حلّ بالعلم
و حیّ سلماً و سل عن حیّ ذی سلم^{۶۶}

۱۹۳. بدیعیه محمد صالح بن فضل الله مازندرانی حائری معروف به علامه سمنانی (۱۲۹۷-۱۳۹۱ ق.)، آغاز:

من حسن مطلع سلمی مستهلّ دمی
لله من دم ذی سلم بذی سلم

ناظم، آن را شرح کرده است.^{۶۷}

۱۹۴. الحصون المعدّة لكف يد الجنانی عن البرّدة، ابو العباس شمس الدین محمد بن نور الدین مصری معروف به ابوشجاع (قرن نهم)، ۲۷۰ بیت. آغاز:

ان رمت سقیاً فسقُ یا حادی النعم
ورو عیسک سقیاً مورد النعم^{۶۸}

۱۹۵. بدیعیه ابن محرز (شاگرد سیوطی).^{۶۹}

۱۹۶. تخمیس قصیده الحلّی، ابراهیم بن یحیی یمنی زبیدی معروف به جحّاف (م: ۱۰۶۵ ق.)^{۷۰}

۱۹۷. بدیعیه محمد بن محمد رسام.^{۷۱}

۱۹۸. بدیعیه علی بن عبدالرحیم کندی (۱۰۸۱-۱۱۴۵ ق.)، ۲۵۰ بیت، ۱۵۰ نوع بدیعی.

حلمی محمد قاعود آن را شرح کرده است.^{۷۲}
۱۹۹. بدیعیه ابراهیم خببکی حلّی، تاریخ نظم: ۱۷۳۳ م.، ۱۵۰ بیت، ۱۵۰ نوع بدیعی. آغاز:

براعتی فی امتداحی منهل النعم
قد استهلّت بدیع النظم کالعلم

این قصیده، اولین بدیعیه ای است که در مدح حضرت عیسی (ع) سروده شده است.^{۷۳}

۲۰۰. رشحات صدح من یسی العذار و نضحات، مصطفی بن کمال الدین بکری (۱۰۹۹-۱۱۶۲ ق.)، ۱۵۰ بیت، ۱۵۵ نوع بدیعی. آغاز:

للحی شرتلق ركب البان و العلم
جازوا السوی ثمّ حازوا رتبة العلم

شرح:

- المطلع البدری علی بدیعیه البکری، قاسم بکری (م: ۱۱۶۹ ق.)^{۷۴}

۲۰۱. بدیعیه عبدالمنعم بن محمد قلعی (م: ۱۱۷۴ ق.) ناظم خود آن را شرح کرده است.^{۷۵}

۲۰۲. دموع علی سفح، محمدرضا حکیمی، ۴۰ بیت (نا تمام)، شامل ۴۱ نوع بدیعی. آغاز:

بدیع مطلع حسن فی ذری العلم
اجری دموعی علی سفح بذی سلم^{۷۶}

۲۰۳. بدیعیه عز الدین علی بن حسین موصلی (م: ۷۸۹ ق.)^{۷۷}

۶۱. الذریعة، ج ۳، ص ۷۴.

۶۲. الذریعة، ج ۳، ص ۷۷.

۶۳. ادبیات و تعهد در اسلام، ص ۲۰۱. میرزا فضل الله بدایع نگار در مقدمه کتاب «بدایع الأشعار» از این قصیده به نام «بدیعیه داوودیه» یاد و تعداد ابیات آن را ۱۴۸۱ بیت ضبط کرده است.

۶۴. البدیعیات فی الادب العربی، ص ۱۷۴.

۶۵. الغدیر، ج ۶، ص ۵۰.

۶۶. همان.

۶۷. الذریعة، ج ۳، ص ۷۵.

۶۸. البدیعیات فی الادب العربی، ص ۹۶.

۶۹. همان، ص ۱۰۲.

۷۰. همان، ص ۱۱۷.

۷۱. همان، ص ۱۲۶.

۷۲. همان، ص ۱۳۰.

۷۳. همان.

۷۴. همان، ص ۱۳۱.

۷۵. عمر رضا کحّاله، معجم المؤلفین، ج ۶، ص ۱۹۶.

۷۶. ادبیات و تعهد در اسلام، ص ۲۲۲.

۷۷. ابن حجر عسقلانی، الدرر الکامنه، هند، چاپ اول، ۱۳۴۹ ق، ج ۳، ص ۴۳.

این بدیعیه غیر از بدیعیه ای است که قبلاً از موصلی معرفی شد.

حیا الحیا مربعاً عن یمنة العلم
وجاد صوب الحیا حیا بذی سلم^{۹۱}
۲۱۸ . بدیعیه شاکر بن مغامس شقیر (۱۲۶۶-۱۳۱۴ق).
ناظم آن را شرح کرده است.^{۹۲}
۲۱۹ . منح الإله فی مدح رسول اللّٰه، محمد بن مصطفی
بکری (۱۱۴۳-۱۱۹۶ق)، ۱۳۷ بیت، ۱۳۹ نوع بدیعی . آغاز:
سر بی وحی ساکن العلم
وانزل بحی حمی سکان ذی سلم

شرح ها:

۱ . شرح صلاحی .^{۹۳}
۲ . المنح الالهیه فی مدح خیر البریة، از ناظم .^{۹۴}
۲۲۰ . البدیعیة العمریة، محمد امین بن خیر الله عمری
(۱۱۵۱-۱۲۰۳ق). آغاز:

حسن ابتدا کلمی یوماً بذی سلم
براعة المدح فی استهلاله بفسمی

شرح:

- التحف الادبیة فی النکت البدیعیة، از ناظم .^{۹۵}
۲۲۱ . شدو العندلیب فی مدح الحیب، خلیل وکیل بهنوی
(قرن سیزدهم)، پایان: ۱۲۳۹ق، ۱۰۱ بیت، ۱۰۱ نوع
بدیعی، بحر بسیط . آغاز:

۲۰۴ . بدیعیه عماد الدین بن قصار .^{۷۸}
۲۰۵ . نخبة البدیع و انواعه فی مدح الجناب الرفیع و اتباعه،
فرج بن احمد بن ابی بکر طهطائی .^{۷۹}
۲۰۶ . شفاء الکلیم بمدح النبی الکریم، تاج الدین
عبد الوهاب بن احمد (۸۱۳-۹۰۱ق).^{۸۰}
۲۰۷ . بدیعیه صلاح الدین بن محیی الدین کورانی
(م: ۱۰۴۹ق). و خود، آن را شرح کرده است.^{۸۱}
۲۰۸ . بدیعیه عبدالبرین عبدالقادر فیومی عوفی
(م: ۱۰۷۱ق). آغاز:

لما تذکرت سفح الخیف و البیان
اهل دمی و روی روضة البان^{۸۲}

۲۰۹ . بدیعیه حسن بن احمد حسنی علوی
(م: ۱۰۷۹ق).، ۷۳ بیت، ۷۹ نوع بدیعی . آغاز:
ماذا علی الרכب مما ذاع للآسی
بعد الطیب الذی فی طیبة الآسی
ناظم آن را شرح کرده است.^{۸۳}
۲۱۰ . بدیعیه ای در سال ۱۲۱۹ق . سروده شده، لیکن ناظم
آن معلوم نیست . آغاز:

حسن افتتاحی بمدحی جیره العلم
شرقت نظمی بعقد منه منتظم^{۸۴}

۲۱۱ . مراقی الفرج فی مدح عالی الدرج، علی بن احمد
بخاری معروف به قبانی (۱۱۳۴-۱۲۲۱ق) ناظم، آن را شرح
کرده است.^{۸۵}
۲۱۲ . البدیعیة النوریة فی مدح خیر البریة، محمد نوری با
شابن احمد (۱۲۵۲-۱۳۲۶ق). آغاز:

نور المطالع من أقمار ذی سلم
براعة الصب لا استهلال حبهم^{۸۶}

۲۱۳ . بدیعیه حسین بن محمد جسر (۱۲۶۱-۱۳۲۷ق).^{۸۷}
۲۱۴ . بدیعیه عبدالله فریح .^{۸۸}
۲۱۵ . بدیعیه محمد سلیم بن انیس قصاب حسن . آغاز:
لولا نسیم الصبا من حی ذی سلم
ماکان قلبی صبا للبان و العلم

شرح:

- جهد المستطیع فی انواع البدیع، از ناظم .^{۸۹}
۲۱۶ . بدیعیه عماد الدین ابوالفداء اسماعیل، ۱۳۷ بیت،
حدود ۱۳۸ نوع بدیعی . آغاز:
براعة راق منها مطلع الکلم
حسن افتتاحی بها فی عرب ذی سلم^{۹۰}
۲۱۷ . بدیعیه، ۱۱۲ بیت . آغاز:

- ۷۸ . البدیعیات فی الادب العربی، ص ۹۷ .
۷۹ . همان .
۸۰ . همان، ص ۹۸ .
۸۱ . همان، ص ۱۱۵ .
۸۲ . محمد محبی، خلاصة الارث، بیروت، دارصادر، ج ۲، ص ۲۹۳ .
۸۳ . البدیعیات فی الادب العربی، ص ۱۲۰ .
۸۴ . همان، ص ۱۴۵ .
۸۵ . عمر رضا کحاله، معجم المؤلفین، بیروت، مکتبة المثنی و دار احیاء
التراث العربی، ج ۷، ص ۱۲ .
۸۶ . البدیعیات فی الادب العربی، ص ۱۶۶ .
۸۷ . همان، ص ۱۶۷ .
۸۸ . همان، ص ۱۶۸ .
۸۹ . همان، ص ۱۷۱ .
۹۰ . همان، ص ۱۷۶ .
۹۱ . همان، ص ۱۷۷ .
۹۲ . فیلیپ دی طرازی، تاریخ الصحافة العربیة، بیروت، ۱۹۱۳م، ج ۲،
ص ۱۹۰ .
۹۳ . البدیعیات فی الادب العربی، ص ۱۴۳ .
۹۴ . محمد خلیل مرادی، سلك الدرر فی اعیان القرن الثانی عشر، بغداد،
ج ۴، ص ۱۵ .
۹۵ . البدیعیات فی الادب العربی، ص ۱۴۵ .

واذکر لیدیهم قتیبل الوجد والسقم^{۱۰۶}
 ۲۳۲. نور الربیع علی نظم البدیع، عبد الحمید بن محمد
 علی قدس (۱۲۸۰-۱۳۳۵ ق.)، ۱۹۷ بیت، ۲۰۱ نوع بدیعی.
 آغاز:

من ذکر رامة و الریان و العلم
 عقیق دمی جری و الشوق کالعلم

شرح:

- طالع السعد الرفیع فی شرح نور الربیع علی نظم البدیع
 المتضمن لمذح الحبيب الشفیع، از ناظم.^{۱۰۷}

۲۳۳. بدیعیه ابو عبدالله بن محمد جزائری، در مدح
 استادش محمد بن ابی القاسم. ناظم، آن را شرح کرده
 است.^{۱۰۸}

۲۳۴. منظومه بدیعیه، میرزای قمی (م ۱۲۳۱ ق.)، ۱۳۹ یا
 ۱۴۰ بیت. آغاز:

الحمد لله العلیم ذی النعم
 انزل ما قد صرفت عنه الهمم^{۱۰۹}

از آنجا که به قصیده دسترسی نداشتیم نمی توان به طور قطع،
 آن را بدیعیه اصطلاحی خواند، اما به احتمال زیاد این قصیده
 یکی از بدیعیات باشد. خصوصاً با توجه به اینکه روی بیشتر
 بدیعیه ها حرف «میم» است.

۲۳۵. بدیعه، خطی، ۱۴۳ بیت. آغاز:

ان جئت لما فسل عن جیره العلم
 و اقر السلام علی عرب بذی سلم^{۱۱۰}

○

۹۶. همان، ص ۱۴۹.
 ۹۷. همان، ص ۱۵۰.
 ۹۸. همان.
 ۹۹. همان، ص ۱۵۳.
 ۱۰۰. همان، ص ۱۵۴.
 ۱۰۱. همان، ص ۱۶۰.
 ۱۰۲. همان، ص ۱۶۱.
 ۱۰۳. همان، ص ۱۶۳.
 ۱۰۴. همان، ص ۱۶۷.
 ۱۰۵. همان، ص ۱۶۹.
 ۱۰۶. همان، ص ۱۷۰.
 ۱۰۷. همان، ص ۱۷۲.
 ۱۰۸. حاجی خلیفه، کشف الظنون، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۴ ق، ج ۶،
 ص ۳۱۰.

۱۰۹. ریحانة الادب، ج ۶، ص ۷۱ و الذریعة، ج ۲۳، ص ۸۸.
 ۱۱۰. محمود فاضل، فهرست نسخه های خطی کتابخانه دانشکده الهیات
 مشهد، ۱۳۹۶ ق، ج ۱، ص ۱۸، ش ۲۱۴.

قف بالعقیق و بلّغ جیره الحرم
 سلام صب لرویاهم مشوق ظمی
 ناظم، آن را شرح کرده است.^{۹۶}
 ۲۲۲. بدیعیه محمد بن عبدالوهاب جندی معری
 (۱۲۱۱-۱۲۶۴ ق.).^{۹۷}

۲۲۳. بدیعیه مصطفی بن عبدالوهاب صلاحی
 (م: ۱۲۶۵ ق.)، ۱۶۲ بیت، ۱۶۵ نوع بدیعی. آغاز:

علّلت قلبی بذکر البان و العلم
 و لم کلم فزادی منك بالكلم^{۹۸}

۲۲۴. تحفة الاسماع بمولد حسن الاخلاق و الاطباع،
 محمد نسیب بن حسین معروف به ابن حمزه حسینی
 (۱۲۰۱-۱۲۶۵ ق.)، ۱۵۵ بیت. آغاز:

حمداً جزیلاً لمن قد شرف الأمما
 بحسن طلعة مولود علا العظما

فرزند ناظم، محمود بن نسیب حمزه آن را شرح کرده
 است.^{۹۹}

۲۲۵. بدیعیه ناصیف بن عبدالله یازجی (۱۲۱۴-
 ۱۲۸۷ ق.)، در مدح حضرت مسیح (ع)، ۱۱۴ بیت، ۱۲۳ نوع
 بدیعی. آغاز:

عاج المتیم بالاطلال فسالعلم
 فأبرع الذمّع فی استهلاله العرم^{۱۰۰}

۲۲۶. بدیعیه اسعد بن احمد حموی (۱۲۳۶-۱۲۹۹ ق.)
 ناظم، آن را شرح کرده است.^{۱۰۱}

۲۲۷. بدیعیه ارسانیوس فاخوری (۱۲۱۵-۱۳۰۱ ق.)، ۹۰
 بیت، ۹۰ نوع بدیعی. آغاز:

انّی لأحكام القضاء مسلّم
 ولسان حالی بالهوی متکلّم^{۱۰۲}

۲۲۸. زهر الربیع فی فن البدیع، ارسانیوس فاخوری، در
 مدح حضرت مسیح و مادر و فرستادگانش، ۱۴۷ بیت. آغاز:

فحی حیّ الجلیل الجامع العظم
 و بیت لحم و الآ قد سمت بهم^{۱۰۳}

۲۲۹. بدیعیه محمد نوری باشا بن احمد
 (۱۲۵۲-۱۳۲۶ ق.).^{۱۰۴}

۲۳۰. بدیعیه عثمان بن محمد راضی (۱۲۶۰-۱۳۳۱ ق.).

قالوا نری لك صبراً بعد فرقتهم
 فقلت مستدرکاً لکته بقمی^{۱۰۵}

۲۳۱. بدیعیه محمد سلیم بن انیس مشهور به قصاب حسن
 (۱۲۶۹-۱۳۳۴ ق.)، ۱۳۰ بیت، ۱۶۰ نوع بدیعی. آغاز:

حیّ الطلول و حیّ الربیع من إضم